

BATIROVA Nilufar

*O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi,
Islom iqtisodiyoti va moliyasi, ziyorat turizmi
kafedrası dotsenti v.b. PhD
n.batirova@iiu.uz*

IJARA SHARTNOMASINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

СПЕЦИФИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДОГОВОРА АРЕНДЫ

FEATURES OF THE LEASE AGREEMENT

Annotatsiya. Ushbu maqolada islom moliyasida xizmat turlaridan biri bo'lgan ijara instrumentini qo'llash va o'zgartirish bilan tanishtiriladi. ijara operatsiyasini moliyalashtirishning muhim xususiyatlari va tegishli buxgalteriya siyosati, tartibi mos ravishda tavsiflanadi va tushuntiriladi. Jumladan, islom moliyalashtirish instrumenti sifatida ijaradan foydalanilsa, ijara shartnomalarida asos sifatida aktivning mavjudligi, barcha tavsiflarning to'liq berilganligi, shartnoma bandlarining to'liq bajarilishi eng muhim jihatlardan biri ekanligi yoritiladi. Xulosada ushbu shartnoma turida adolatli ijara miqdori qarama-qarshi qiymat almashinuvi natijasida hech qanday asossiz boyishga olib kelmasligi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar. Ijara, shartnoma, ijara daromadi, iqtisodiy faoliyat, aktiv, savdo instrumenti, moliyaviy ijara, operativ ijara.

Аннотация. В данной статье анализируется применение и модификация лизинга как одного из инструментов исламского финансирования. Рассматриваются важные особенности финансирования лизинговых сделок, а также соответствующие принципы учета и процедуры. Особое внимание уделяется ключевым аспектам использования лизинга в качестве инструмента исламского финансирования: наличие актива в качестве предмета договора, полное описание всех условий и строгое выполнение положений договора. В заключении обосновывается, что размер справедливой арендной платы в договоре лизинга не приводит к неосновательному обогащению сторон за счет неэквивалентного обмена.

Ключевые слова. Аренда, договор, рентный доход, хозяйственная деятельность, актив,

коммерческий инструмент, финансовая аренда, операционная аренда.

Abstract. This article discusses the application and modification of the leasing instrument, which is one of the types of services in Islamic finance. The important features of financing a lease transaction, as well as the relevant accounting policies and procedures are described and explained accordingly. In particular, if leasing is used as an instrument of Islamic finance, it is clarified that the presence of an asset as a basis in the lease agreement, a complete description of all the terms and full implementation of the provisions of the agreement are one of the most important aspects. In conclusion, it is substantiated that the amount of fair rent in this type of agreement does not lead to any unjust enrichment as a result of the exchange of opposite value.

Keywords. Lease, agreement, rental income, business activity, asset, commercial instrument, financial lease, operating lease.

KIRISH

Iqtisodiy faoliyat sifatida ijara miloddan avvalgi 2000-yillarda shumerlar qishloq xo'jaligi asbob-uskunolari va qo'l asboblari uchun operatsion ijara shaklidan foydalangan paytdan beri rivojlanib kelgan. Keyingi o'zgarishlar Rim davrida birinchi marta ishlab chiqilgan operatsion va moliyaviy ijarani batafsil tartibga solish o'rtasidagi farqlarni o'rganishga qaratildi. Ijara Buyuk Britaniyada 1840-yillarda temir yo'l vagonlarini ijaraga berish bilan mashhur bo'ldi. 1855 yilda The Birmingham Railway Carriage and Wagon Company ijara kompaniyasi tashkil topildi. AQSHda Bell Telefon kompaniyasi 1877 yilda telefonlarni ijaraga olishni boshladi. Keyinchalik ijara faoliyati foydali qazilmalar, mashinalar va maxsus jihozlarni ijaraga berishni qamrab oldi.

ASOSIY QISM

Ijara – bu bir tomondan yer va imoratlarga egalik qilish va undan foyda olish, ikkinchi tomondan esa ijara haqi yoki boshqa daromadlarni to'lash to'g'risidagi shartnoma, aks holda u yer va imoratlarni shaxsga umrbod yoki yillar davomida yoki o'z xohishiga ko'ra berishdir. Ijara – bu ijaraga beruvchi ijaraga oluvchiga to'lov yoki to'lovlar seriyasi evaziga kelishilgan vaqt davomida aktivdan foydalanish huquqini beradigan shartnomadir. Hozirgi kunda banklar ishtirokidagi

ijara faoliyati sezilarli darajada standartlashtirildi. Ushbu faoliyat aktivning egalik huquqiga barcha xavf va foydalarni o'tkazish masalalarini ham standartlashtirdi. Ijara faoliyati moliyaviy va operatsion ijaraga bo'linadi. Operatsion ijaradan farqli ravishda moliyaviy ijara ijara doirasi va funksiyasini savdo funksiyasidan kengaytiradi va ijara faoliyatini yanada moslashuvchan bo'lishiga imkon beruvchi qo'shimcha funksiyalarga ega. Bu xususiyatlar sotib olish yoki yangilash opsiyasi bilan ijara, kengaytirilgan yoki dastlabki ijara va qoldiq almashish kelishuvini o'z ichiga oladi. Aktivni sotib olish narxi nominal yoki sof sotish qiymatida bo'lishi, ijara oldindan to'lanishi yoki boshqa tarzda, ya'ni muntazam, oxirida to'lanishi va ijaradan olingan daromad ijaraga beruvchi va ijaraga oluvchi o'rtasida qoldiqni taqsimlash kelishuvi bo'yicha taqsimlanishi mumkin.

Moliyaviy ijarani tan olish xususiyatlariga qo'shimcha ravishda, Xalqaro moliyaviy hisob standartiga (BXXSning 17-standarti) muvofiq ijarani moliyaviy ijara sifatida taqdim etish mezonlari quyidagilardan iborat:

ijara shartnomasi ijara muddati tugagunga qadar mulkga egalik huquqini ijaraga oluvchiga o'tkazadi.

(a) ijaraga oluvchi aktivni opsion qo'llanilishi mumkin bo'lgan sanada adolatli qiymatdan ancha past bo'lishi kutilayotgan narxda sotib olish huquqiga ega bo'ladi, shuning uchun, ijaraning boshlanishida opsion amalga oshirilishiga ishonch hosil qiladi.

(a) mulk huquqi o'tkazilmagan taqdirda ham, aktivning iqtisodiy hayotining asosiy qismi uchun ijara muddati belgilanadi.

(a) ijara boshlanishida minimal ijara to'lovlarining joriy qiymati ijara obyektining kamida adolatli qiymatini tashkil qiladi.

(b) ijaraga olingan aktivlar ixtisoslashgan xususiyatga ega bo'lib, ulardan faqat ijaraga oluvchi katta o'zgarishlarsiz foydalanishi mumkin.

Ushbu mezonlardan kelib chiqqan holda, ijara to'lovlari ijara muddati davomida ijaraga beruvchiga kapitalning tiklanishini ta'minlashi va ijaraga oluvchiga sezilarli iqtisodiy foyda keltirishi kutilmoqda. Yuqoridagi mezonlar moliyaviy ijarani qayd etishda mulk huquqi bilan bog'liq emas, balki jiddiy risklar va mukofotlar ijaraga oluvchiga o'tishi nazarda tutilishini tasdiqlaydi.

Bu xususiyat uni sotishdan ajratib turadi. Ijara aktivlarini o'lchash aktivning xususiyati, biznes turi va iqtisodiy holati bilan belgilanadi. Ijara muddati shartnomaga xosdir, chunki u aktivga xizmat ko'rsatiladigan shartnoma muddatiga asoslanadi. Foydalanish muddati bank xarajatlari sifatida xarajatlarni taqsimlash uchun taxminiy xizmat muddatini anglatadi. Nihoyat, aktivning iqtisodiy hayoti belgilangan biznes va berilgan iqtisodiy sharoitlarda aktivdan foydalanishdan kutilayotgan kelajakdagi potentsial foyda bilan bog'liq. Ushbu davrlar orasidagi nisbiy farqlar ijara obyektini baholashga ta'sir qiladi. Agar iqtisodiy xizmat muddati qolgan foydali xizmat muddati yoki ijara muddatidan qisqaroq bo'lsa, aktiv qadrsizlangan bo'ladi va hisobdan chiqarilishi kerak bo'ladi. Ijara aslida sotishning bir turidir, lekin odatdagi savdo yoki bay'dan farqli ravishda, ijaraning predmeti ijara to'lovini o'z ichiga oladi, lekin obyekt qiymati emas, balki mulkdan foydalanishdan olinadigan foyda shartnoma predmeti sifatida belgilanadi. Bundan tashqari, ijara shartnomasining bajarilishi yoki amalga oshirilishida aktivning mavjudligi asosiy ahamiyatga ega hisoblanadi.

Ijarani moliyalashtirishning asosiy shartlari. Ijaraning asosiy elementlari taklif va aksept, ijaraga beruvchi, ijaraga oluvchi va shartnoma obyektini (ijara miqdori va xizmat) o'z ichiga oladi. Ijara shartnomasida aktiv ko'rsatilishi yoki boshqacha tarzda belgilanishi mumkin. Bozor qiymatning balans qiymatiga nisbatan har qanday o'zgarishi aktivga zarar yetkazishi mumkin. Ijara to'lovi aktiv tomonidan ko'rsatilgan xizmatlar uchun to'lanadigan narx sifatida tuziladi. Shunday qilib, olingan daromad aktivdan foydalanishga olinadigan vaqt davomi uchun hisoblanishi mumkin. Ijara to'lovi pul ko'rinishida bo'lmasligi mumkin va boshqa turdagi nafaqa yoki to'lov undirilishi mumkin. Ijaraga olishning moslashuvchanligi vaqt, joy, masofa va foydalanishga bog'liq bo'ladi. Odatda, ijara to'lovi shartnomada ko'rsatilgan shartlar bajarilgandan keyin to'lanadi. Ijara to'lovi uning stavkasi va to'lov usuli bo'yicha ham moslashuvchan bo'lishi mumkin, bu tezlashtirilgan usulda amalga oshishi yoki kechiktirilishi mumkin. Shuning uchun ijara shartnomasi balansda oldindan to'langan ijara daromadlari yoki kelgusi davr daromadlari sifatida qabul qilinadi. AAOIFI standartiga ko'ra, ijara to'lovi muvohajir

moliyalashtirishda aniq ko‘rinib turganidek, foyda va xarajat qismiga bo‘linmaydi. Biroq, ijara aktivga egalik huquqini o‘tkazish bilan birga amalga oshira to‘lov ikki qismdan iborat bo‘lishi mumkin. Bu yerda ijara to‘lovi moliyalashtirish summasini sotib olish hamda ijara to‘lovini o‘z ichiga oladi. Bundan tashqari, ijara to‘lovi shakl nuqtai nazaridan foydani ta‘minlash imkonini beradi. Ijara shartnomasida ijara beruvchining majburiyatlari ijara obyektini yetkazib berish, nuqsonlar bo‘yicha kafolat berish, ijara obyektini sug‘urta qilish va ijara obyektiga texnik xizmat ko‘rsatishni o‘z zimmasiga olishdan iborat. Ijaraga oluvchining majburiyatlari aktivdan to‘g‘ri foydalanish va o‘z vaqtida to‘lovni amalga oshirishni o‘z ichiga oladi. Uning moslashuvchanligi yuqorida aytib o‘tilganidek, an‘anaviy ijara o‘xshaydi.

An‘anaviy ijara o‘xshab, ijara operatsion ijara va Ijarah Muntahia Bitamlilik (IMB)ga (moliyaviy ijara o‘xshash ijara sifatida) tasniflanadi. Operatsion ijara – bu ijaraning bir ko‘rinishi bo‘lib, unda mulk huquqi ijara oluvchiga o‘tkazilishi mo‘ljallanmagan. IMB – bu mulk huquqi ijara oluvchiga sovg‘a, olingan narxida sotish, oldindan belgilangan narx yoki aktivning kelajakdagi ijara to‘lovlarini hisobga olgan holda ekvivalent narx orqali berilishi mumkin bo‘lgan ijara shaklidir. Ijaraning zamonaviy moliyaviy ehtiyojlariga javoban moliyaviy ijara shartnomalari ishlab chiqilgan va islom bankchiligida qo‘llanilmoqda. IMB shartnomalari ijara muddati oxirida ijara oluvchiga ijara olingan aktivlarga egalik huquqini o‘tkazishni o‘z ichiga oladi. O‘tkazma sovg‘a, oldindan belgilangan narx bilan sotib olish yoki katta narx va mulk huquqini rejalashtirilgan bosqichma-bosqich (qoldiq) o‘tkazish shaklida bo‘lishi mumkin. Uning mexanizmlari an‘anaviy ijara o‘xshash tomonlarni ko‘rsatadi, lekin fiqh tamoyillarini qo‘llashda farq qiladi. O‘tkazish opsiyasi ijara muddatining boshida kelishib olinadi va ijara shartnomasining tarkibiy opsiyonlardan birortasi amalga oshirilganda tuziladi. IMBga muvofiq tuzilgan va bajariladigan shartnomalar turlari o‘rtasida aniq farq bor. Buni quyidagicha tasvirlash mumkin:

IMBning har bir turini ajratib ko‘rsatish va tan olish zarurati mavjud, chunki bir shartnomaning ikkinchisi natijasida to‘g‘ri bajarilishida shar‘iy talab va tamoyillarga rioya qilish kerak. Misol

uchun, ijaradan keyin aktivning ijaradan foydalanuvchiga topshirilishi sovg‘a yoki savdo bo‘lishi mumkin. Aktiv ijaraga berilgan bo‘lsa ham, ijaraga beruvchi aktivga to‘liq egalik qiladi, shu jumladan, uni tasarruf etish huquqi ham o‘zida qoladi. Aktiv ijaraga oluvchiga sotilganda ijara beruvchi sotuvchiga, ijara oluvchi esa xaridorga aylanadi. Shunday qilib, mol-mulkka to‘liq egalik xaridorga o‘tadi. Bu aktivni baholash, daromadlarni o‘lchash, balans, daromadlar va xarajatlar to‘g‘risidagi hisobotda aks ettirishga ta‘sir qiladi. Aktiv ikkala tomonning birgalikda egaligidagi aktivga aylanadi va bir tomon uni boshqasiga ijara beradi. Shuning uchun, IMI mijoz bilan birgalikda aktivga egalik qiladi. Ushbu davr mobaynida ijara oluvchining o‘z kapitaliga bo‘lgan talabi ortadi. Ijara shartnomasi mijozning aktivga nisbatan to‘liq kapital da‘vosiga ega bo‘lganda tugatiladi. Sotish va qayta ijara berish, agar oldi-sotdi bitimining bajarilishi ijara bitimining bajarilishi sharti bilan belgilanmagan bo‘lsa, ruxsat etiladi. Biroq, bir tomon boshqa tomonga yoki boshqa tomon unga ijara berishni va‘da qilgan o‘zaro kelishuvga ruxsat beriladi. Ushbu qoida o‘z egaligidagi aktivni sotish yo‘li bilan qayta moliyalashtirish kelishuviga intilayotgan mijozga moslashuvchanlikni ta‘minlaydi. Mulkni sotib olish va ijara oluvchiga o‘tkazish opsiyasi bilan ijara shartnomasi IMB ijara turi hisoblanadi.

Moliyaviy ijara – bu kapital ijarasi bo‘lib, ijara beruvchining (moliyachining) asosiy maqsadi kapitalni tiklash va foizlarni olishdir. Garchi aktivdan uzufukt yoki unumli foydalanish nazarda tutilgan bo‘lsa-da, unumdorlik kreditning qaytarilishi va foizlarni to‘lash bilan bog‘liq. Ijara to‘g‘ridan-to‘g‘ri ijara obyektining ishlashi bilan bog‘liq bo‘lib, bu aktivdan samarali foydalanishni anglatadi. IMB-ikkita shartnomani amalga oshirishda uzufukt va mulk o‘rtasida farqni ajratadi. Bu esa ijara shartnomasining huquqi va majburiyatlari, egalik huquqini topshirish bo‘yicha huquq va majburiyatlar aniq belgilab beradi.

Ma‘lumki, aktivga egalik qilish, texnik xizmat ko‘rsatish va sug‘urta xarajatlari ijara beruvchida qoladi, xizmatlar va aktivdan samarali foydalanish esa ijara haqi evaziga ijara oluvchiga o‘tadi. Boshqacha qilib aytadigan bo‘lsak, IMBning har bir shakli uchun aktiv tomonidan ko‘rsatiladigan xizmat ijara hisoblanadi va ijara beruvchi

tomonidan aktivni tasarruf etish sovg'a, sotish yoki aktivga nisbatan da'voni bosqichma-bosqich o'tkazish orqali amalga oshirilishi mumkin. IMB-xizmatlar savdosi va moddiy aktivlarni sotish bo'yicha mulkchilik shartnomasi va aktivdan moliyaviy vosita sifatida foydalanish shartnomasi o'rtasidagi farqni ajratib turish imkonini beradi.

1997 yil 16 iyunda chiqarilgan AAOIFI №8-moliyaviy hisob standarti Ijara va IMB uchun moliyaviy hisobot talablarini belgilab berdi. Standartning qamrovi IMI tomonidan sotib olingan aktivlarga, shuningdek, Ijarani moliyalashtirishdan kelib chiqadigan ijara xarajatlari, daromadlari va zararlariga qaratilgan. Standart Ijara va IMBning aniq ta'riflari va ko'lamini belgilab beradi. Bundan tashqari, standartda sotish va qaytarib olish va sub-ijara uchun moliyaviy hisob tartibi ham ko'rsatilgan. AAOIFI tomonidan ijara hisobotini taqdim etishda qabul qilingan yondashuv boshqa umume'tirof etilgan moliyaviy hisob tamoyillarida operatsion ijara nisbatan munosabatdan sezilarli farq qilmaydi. Ijaraga beruvchi nuqtai nazaridan, ijaradan foydalanish uchun sotib olingan aktivlar tarixiy qiymati bo'yicha hisobga olinadi. Har qanday doimiy aktivlar qiymatining tushishi daromad va xarajatlar to'g'risidagi hisobotda aks ettiriladi. Ijaraga olingan aktivlarning amortizatsiyasi shunga o'xshash aktivlarni hisobga olish siyosatiga muvofiq amalga oshiriladi. Aktiv Ijara aktivlariga investitsiyalar sifatida taqdim etiladi. Ijara to'lovlari ko'rinishidagi daromadlar ijara muddati bo'yicha tan olinadi, daromadlar va xarajatlar to'g'risidagi hisobotda ijara daromadi sifatida taqdim etiladi. Ijara shartnomasini tuzishda yuzaga kelgan har qanday dastlabki xarajatlar, agar ahamiyatsiz bo'lsa, to'g'ridan-to'g'ri daromadlar va zararlar to'g'risidagi hisobotga kiritiladi, aks holda ular ijara daromadini tan olishga mos keladigan tartibda taqsimlanishi mumkin. Ijara aktiviga texnik xizmat ko'rsatish, ta'mirlash kabi xarajatlar daromadlar va xarajatlar to'g'risidagi hisobotga kiritiladi. Ushbu xarajatlar muhim bo'lsa, ijara muddati davomida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan har qanday ta'mirlash xarajatlarini qoplash uchun zaxira tuziladi. Moliyaviy davr oxirida har qanday olinmagan ijara daromadi debitorlik qarzi sifatida hisobga olinadi va pul ekvivalenti qiymatida o'lchanadi. Xarajatlar shunga o'xshash zaxiralardan mos ravishda olinadi. Ijara

shartnomasi bo'yicha IMI ijarachi bo'lsa, amalga oshirilgan ijara to'lovlari ijara xarajatlari sifatida qayd etiladi va har qanday dastlabki to'g'ridan-to'g'ri xarajatlar, agar muhim bo'lsa yoki ijara muddati davomida boshqa tarzda taqsimlangan bo'lsa, davr xarajatlari sifatida hisobga olinadi. Moliyaviy ijarada esa, Ijarani IMI tomonidan mijozga moliyalashda shuni ta'kidlash kerakki, ijaraga oid moliyaviy hisob operativdan sezilarli darajada farq qilmaydi. Faqat aktivlarni moliyaviy ijara aktivlari sifatida taqdim etishda farq mavjud. Aktivlarning sovg'a yoki sotish orqali o'tkazish va ushbu o'tkazmalar uchun to'lov (agar mavjud bo'lsa) olish talablari sezilarli darajada farqlanadi. Balans sanasi holatiga ko'ra, sovg'a sifatida topshiriladigan IMB aktivlari uchun amortizatsiya nol qoldiq qiymatida hisoblanadi. Ijara muddati tugagach, aktivlar o'tkazilganda, o'tkazish uchun hech qanday kompensatsiya to'lanmaydi. Texnik jihatdan IMI uchun aktivning qoldiq qiymati yo'q, chunki aktiv ijara muddati tugashi bilan mijozga hech qanday to'lovsiz o'tkaziladi. Barcha ijara to'lovlari amalga oshirilgandan so'ng, o'tkazish operatsiyalari tugallangan hisoblanadi. Agar aktiv ijaraga oluvchiga o'tkazilgunga qadar qadrsizlangan bo'lsa va bunday qadrsizlanish ijaraga oluvchining harakati yoki harakatsizligi bilan bog'liq bo'lmasa, u holda mijoz ijaraga oluvchi sifatida, agar aktiv hali unga o'tkazilmagan bo'lsa, ijara to'lovlari va adolatli ijara to'lovi qiymati o'rtasidagi farqni talab qilishi mumkin. Bu IMIning balansida majburiyat sifatida qayd etiladi. Agar ijara muddati iqtisodiy muddatdan kamroq bo'lsa, ijara muddatining oxiridagi narx kutiladi. Balansda amortizatsiya qilinadigan summa aktivning olingan bahosi bo'yicha yoki shartnomada ko'rsatilgan miqdor bo'yicha kafolatlangan qoldiq qiymatini o'z ichiga olmaydi. Ijara shartnomasi mijozga aktivni sotib olish imkoniyatini berishi (opsion), ya'ni ijaraga beruvchi ijaraga oluvchiga aktivni sotish va'dasini o'z zimmasiga olishi mumkin. AAOIFI standartiga ko'ra, ijarachi mulkni sotib olishga majbur bo'lishi mumkin. Ijara muddati oxirida, agar ijaraga oluvchi aktivni sotib olish imkoniyati (opsion) ga ega bo'lsa va undan foydalanmasa, u holda aktiv ijaraga beruvchida qoladi va pul ekvivalenti bo'yicha o'lchanadi, shuningdek, ijara uchun sotib olingan aktivlar sifatida qayta tasniflanadi. Ijara obyektining sof balans qiymatidan pasayishi

davr uchun daromadlar va xarajatlar to'g'risidagi hisobotda zarar sifatida tan olinadi. Agar mijoz majburiyatga ega bo'lsa va sotib olish summasini to'lamagan bo'lsa, to'lanmagan to'lov ijaraga oluvchidan olinadigan debitorlik qarzi sifatida tan olinadi. Balansda, IMB aktivining amortizatsiyasi operatsion ijaraga o'xshash tarzda ko'rib chiqiladi, chunki kafolatlangan qoldiq qiymati aniqlanmagan. Ijara muddati tugagunga qadar, agar sotib olish opsiyasi amalga oshirilsa va IMB aktivni qolgan ijara to'lovlari ekvivalent narxda sotilsa, u holda IMI ijaraga beruvchi sifatida sotish narxi va balans qiymati o'rtasidagi farqdan kelib chiqadigan har qanday foyda yoki zararni tan oladi. IMB, ijara obyektidagi ulushlarni bosqichma-bosqich sotish bilan, ikki shartnomani qo'llashni o'z ichiga olgan kelishuv bo'lib, unda IMI va ijaraga oluvchi mos ravishda hamkorlar, shuningdek, ijaraga beruvchi va ijaraga oluvchi hisoblanadi. O'z kapitali bo'yicha da'volar nuqtai nazaridan ular olingan daromad va aktiv uchun qilingan ta'mirlash xarajatlarini bo'lishadi. Balans sanasida sotilmagan aktivning har qanday qismi ijaraga beruvchining hisobida qoladi va amortizatsiya operatsion ijara sifatida hisobga olinadi. Aktivning ijaraga beruvchidan ijaraga oluvchiga o'tkazilishidan kelib chiqadigan foyda yoki zarar ijaraga beruvchi tomonidan qoplanadi.

IMIga hisoblangan ijara daromadi ijara muddati davomida mijozning o'z kapitalidagi da'vo ulushi ortishi bilan mutanosib ravishda kamayadi. Ta'mirlash va sug'urta xarajatlari o'z mablag'lari bo'yicha da'volarga muvofiq taqsimlanadi. Ijara muddati tugagandan so'ng, ijarachi tomonidan ijara to'lovlari va kapital ulushi to'liq to'langan holda, aktiv ijaraga oluvchining hisobiga o'tkaziladi. Sotish va qayta ijaraga berish operatsiyasi aktiv ijara turiga bog'liq. Agar aktiv mijozga tegishli bo'lsa, IMI aktivni ijaraga beruvchi sifatida hisobotda aks ettirishi kerak. Aks holda IMI aktivni ijaraga oluvchi sifatida hisobotda aks ettiradi.

Asosiy masala shundaki, aktivni sotish joyida baholash bozor narxini yoki adolatli qiymatini aks ettirishni talab qiladi. Har qanday farq ijaraga oluvchining foydasi yoki zarari sifatida hisobga olinishi kerak va bunday foyda/zarar tegishli ravishda ijaraga oluvchining hisobida ijara muddati davomida taqsimlanadi.

IMBni moliyaviy ijaraning o'rniga qabul qilishning asosiy natijasi shundaki, u ijaraga beruvchining hisobida debitorlik qarzi emas, balki asosiy vosita sifatida qayd etilgan. Foiz daromadi ijara daromadi bilan almashtiriladi. Ijaraga oluvchiga kelsak, u uchun aktiv balansdan tashqari obyekt bo'lib, obligatsiyalar to'g'risidagi shartnomalar kabi kapital tuzilmasi qarorlariga minimal ta'sir ko'rsatadi. Adolatli muomala nuqtai nazaridan adolatli ijara miqdori qarama-qarshi qiymat almashinuvi natijasida hech qanday asossiz boyish yuzaga kelmasligini ta'minlash uchun belgilanadi.

Moliyaviy ijarani IMBdan quyidagicha ajratish mumkin:

mijoz uskunani ijaraga olishni va keyinchalik sotib olishni xohlaydi va IMIdan moliyalashtirishni so'raydi.

IMI uskunani sotib oladi va mijozga aktivni kelishilgan narxda ijara muddati davomida yoki oxirida sotib olish imkoniyati bilan ijaraga beradi.

□ ijara muddati davomida asbob-uskunalar bankda amortizatsiya yoki qadrsizlanish bo'yicha tegishli zaxiralar bilan asosiy vosita sifatida taqdim etiladi, IMI ijara daromadi haqida hisobot beradi, daromad sifatida va ijara bilan bog'liq barcha xarajatlarni chegirib tashlaydi, mijoz xarajat sifatida qayd etilgan ijara to'lovini to'laydi.

asbob-uskuna buyurtmachiga sotilgandan so'ng, utilizatsiyadan olingan har qanday daromad yoki zarar IMI tomonidan hisobga olinadi va aktiv mijozga o'tkaziladi, mijoz kelishilgan narxni to'laydi va aktivni oladi.

moliyaviy ijarada esa mijoz uskunani qayta egalik qilish huquqini saqlab qolgan holda moliyaviy ijara asosida sotib oladi.

moliyaviy ijarada hisoblangan foizlar bilan hisoblangan debitorlik qarzining to'lanmagan summasi bank tomonidan mijozdan olinadigan qarz sifatida qayd etiladi.

moliyaviy ijara bo'yicha barcha majburiyatlar to'langandan so'ng, mijoz uskunaga to'liq egalik qiladi.

XULOSA

Ijarani moliyalashtirish sifatida qabul qilingan ijara shartnomasi ijara va mulk huquqini o'tkazish o'rtasidagi aniq farqni belgilaydi. Uning

moliyaviy ijaraga muqobil sifatida qo'llanilishi balansda yoki balansdan tashqarida aktiv haqida hisobot berishga muhim ta'sir ko'rsatadi. Iqtisodiy oqibatlar shartnomaning maqsadi va shaklidan kelib chiqadi, bu har qanday nizolarni oldini olish uchun shartnoma shartlari aniq va shaffof bo'lishini talab etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Нуриев Б. Д., Галиуллина В. В. Мурабаха как инструмент исламского банкинга //Вестник УГНТУ. Наука, образование, экономика. Серия: Экономика. – 2016. – №. 1 (15). – С. 89-94.
2. Михеева И. Е. Правовые особенности финансирования по договору мурабаха в соответствии с исламским правом //Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения. – 2016. – №. 2 (57). – С. 65-71.
3. Хаззар М. Э., Михеева И. Е., Алексеева Д. Г. Правовые особенности этического (исламского) банкинга (на примере договора мурабаха) // Вестник Пермского университета. Юридические науки. – 2018. – №. 39. – С. 134-145.
4. Ибадов Э. С., Шмырева А. И. Этапы развития исламского банковского дела, характеристика и мировой опыт //Вестник Томского государственного университета. – 2015. – №. 390. – С. 150-154.
5. Nuriev B.D. Muslim international law: the problem of identification//Eurasian law journal – 2015. – № 7.
6. Alamad S. Financial and accounting principles in Islamic finance. – New York : Springer International Publishing, 2019.
7. Ravshanov A., Abdurasulov B. Islom iqtisodiyotida fihiy qoidalar. – Toshkent: "O'zbekiston" NMIU, 2019. – 248 b. Taqi Usmani. An introduction to islamic finance. Karachi. Pakistan. 2014. P. 169.
8. Ayyub Muhammad. Understanding Islamic Finance. -England. John Wiley & Sons Ltd, 2007. P. 505.
9. Байдаулет Е.А. Исламий молия асослари [Матн] // Е.А. Байдаулет. –Тошкент: «O'zbekiston» НМИУ, 2019. – 505 б.
10. Абдуллаев Р. Ислам иқтисодиётида савдо ва тадбиркорлик. – Т.: EFFECT-D» нашриёти, 2022. – 232 б.
11. Жўраев Б. Исламий молиялар ва банк тизими. – Т.: "Ўзбекистон" НМИУ, 2014. – 464 б.
12. Obiyathullah I. B. Derivative Instruments and Islamic Finance: Some Thoughts for a Reconsideration //International Journal of Islamic Financial Services. – 1999. – Т. 1. – №. 1. – С. 9-25.
13. Khan M. F. Islamic futures and their markets: with special reference to their role in developing rural financial market. – Islamic Research and Training Institute, Islamic Development Bank, 1995. – №. 32.
14. Danila N., Jeffers Agatha E. Derivatives: an Islamic perspective //Journal of International Finance and Economics. – 2009. – Т. 9. – №. 3. – С. 83-90.
15. Nawawi R. H. Islamic law on commercial transactions //(No Title). – 2009.